

lera. Les tres naus son cobertes amb volta de canó, més alta la central, i suportades cadascuna per dos arcs torals que reposen sobre pilars quadrangulars adossats als murs.

L'absis major té volta de quart d'esfera i és precedit un curt espai presbiteral cobert també amb volta de canó. S'obre a la nau mitjançant simples plecs de mig punt originats als extrems de dites voltes. Les dues absidioles són també cobertes amb voltes de quart d'esfera i s'obren a les naus laterals per dobles plecs de mig punt, en gradació. L'arrencada de totes aquestes voltes, tant a les naus com a la capçalera, és senyalada per cornises de secció bisellada. Les tres naus es comuniquen per tres arcs formers de mig punt, sobre pilars cruciformes, dels que arrenquen també els arcs torals. Aquesta estructura fou modificada per una reforma tardana. Els dos arcs formers situats més a llevant s'unificaren a cada costat amb sengles arcades molt amples i de forma rebaixada. Els antics arcs formers han quedat inclosos en el parament, visibles per sobre dels actuals.

L'edifici té afegitons tardans, fets entre els segles XVI i XVIII, que afecten el seu interior. Són el cor, a l'extrem occidental de la nau central, la sagristia afegida a l'extrem de llevant del mur meridional i les capelles laterals que perforen els primitius murs perimetrals, tres al nord i dues al sud.

La porta d'entrada està situada a la façana de ponent. També fou renovada al segle XVIII. És una porta barroca classicitzant, datada per una llinda al 1737. Sobre la porta hi ha una rosassa de la mateixa època, que va substituir una antiga finestra romànica.

L'església té decoració llombarda a l'exterior dels paraments, però no a l'interior, on els murs són completament llisos. Els elements decoratius s'han conservat a la capçalera. L'absis major està ornamentat amb un fris d'arcuacions cegues, distribuïdes en sèries de quatre entre lesenes. La decoració de les absidioles té una marcada simetria. La nord presenta un fris seguit amb sis arcuacions entre les bandes dels extrems. L'absis sud té dos espais entre lesenes, un amb dues arcuacions i l'altre amb tres, i amb restes incipients d'una quarta, que no s'arribà a construir. Tot i les modificacions posteriors, es poden veure restes de decoració llombarda a l'exterior dels murs laterals. En queden testimonis a cada costat, Als extrems de llevant dels murs.

Per les seves característiques, l'església de Sant Pere d'Ullastret pot ser inclosa dins del grup d'edificis de planta basilical sense transsepte, amb voltes suportades per arcs torals i amb decoració llombarda. Es pot datar dins la primera meitat o, com a molt tard, a mitjans del segle XI.

Anna Vargas i Coll i Jordi Merino i Serra

AARS

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DE SABADELL

Núm. 85

15 de març de 2009

EL BAIX EMPORDÀ

PERATALLADA (VULPELLAC)

La vila de Peratallada forma part del municipi de Forallac. Té un terme molt extens, que inclou espais lleugerament accidentats, que formen part dels darrers contraforts orientals del massís de les Gavarres. A la plana situada a l'est de la vila, hi ha la riera de Peratallada, anomenada així en el seu tram superior, que antigament vessava les aigües a l'estany d'Ullastret i ara ho fa al Daró.

Peratallada està situada danlt d'un petit turonet, que domina la fèrtil plana agrícola situada al seu entorn, dominant un paisatge típicament baix empordanès, amb petits turons, amb les illes Medes al fons, i el massís del Montgrí al nord i el de Begur al sud.

El poblament en el turó es remunta a època ibèrica, tot i que les remodelacions fetes en època medieval el degueren destruir gairebé completament. Són molt més nombroses les troballes d'aquest període fetes en el Mas Bou, situat a uns 200 metres al nord de la població, i que hi situen un hàbitat del segle III aC.

El topònim *Petra scissa* o *Petra tallada* està documentat a partir del segle X. Més endavant, el nom apareix amb poques variacions, fent referència al poble, al castell o a diversos personatges del llinatge de Peratallada, que amb el temps es convertiren en uns dels més importants de l'Empordà. Al 1062 s'esmenta a *Bernardí Bernardí de Petra Taliada*, al 1112 *Petra Talata*, el 1143 *Petra tayada*, el 1202 i 1222 *Petracissa* i el 1276, *Petra Talliata*.

L'origen del topònim és clar. El fossat que envolta la població, tallat a la pedra viva, li dona el nom.

El castell de Peratallada està documentat a l'any 1065, en un document on s'estableixen els límits del castell de Pals. Algunes de les estructures arquitectòniques i altres elements del castell palau actual demostren l'existència d'una edificació anterior. El primer personatge documentat, que dona origen al llinatge feudal és Guillem de Peratallada, l'any 1039. A mitjans del segle XIII morí sense successió Ponç de Peratallada, i la seva germana Guillema es casà amb Gelibert de Cruïlles, creant un domini que s'estenia des del castell de Begur, fins els cims de les Gavarres. També tenien importants possessions a altres indrets, com les comarques de la Selva i Osona.

CASTELL DE PERATALLADA. Foto J. Todó-TAVISA, publicada a *Catalunya Romànica*, vol. VIII, *Empordà I*, pg. 351 (fragment).

Un dels trets més característic de Peratallada són les muralles, que la converteixen en una de les viles fortificades més importants de Catalunya.

Les muralles no pertanyen a un sol recinte fortificat. El recinte principal és el que envolta el castell i el nucli que hi ha al seu entorn. És un recinte de planta irregular, que conserva tres torres de planta quadrada i restes d'una quarta, amb algun tram de muralla de gairebé trenta metres de llargada i cinc d'alçada, amb espitlleres i altres obertures fetes posteriorment.

A aquest recinte principal se li adossen dos recintes més petits que hi ha qui els ha considerat ravals o ampliacions del nucli primigeni, mentre que d'altres els consideren baluards o recintes subsidiaris del primer. Un d'aquests dos recintes es troba al nord del recinte principal, té forma pentagonal i, des del carrer de l'Hospital, segueix pel carrer d'Orient primer cap al nord i després cap al nord-est, apropant-se a la carretera. Passat el portal de la Verge gira primer cap al sud-oest i després cap al sud fins que connecta amb el llenç nord del recinte principal. La paret oest de la casa del carrer de l'Hospital, 10, la conformen els 22 metres més meridionals del llenç est de la muralla d'aquest recinte, que arrenca cap al nord des del carrer de l'Hospital i que delimita per llevant el carrer d'Orient.

amb l'eix de la nau. Al mur oriental hi ha una finestra relativament alta, d'un sol biaix i arc ultrapassat. A migdia hi ha una segona finestra, d'època posterior. Sobre la capçalera de la nau, hi ha un senzill campanar de cadireta, amb tres pilastres de secció quadrada, sense arcades.

L'església conserva al presbiteri i en diferents punts de la nau restes de pintures romàniques, que han estat considerades, a grans trets, com una obra arcaïtzant del segle XIII. Hi ha una part d'aquestes pintures en el Museu d'Art de Girona.

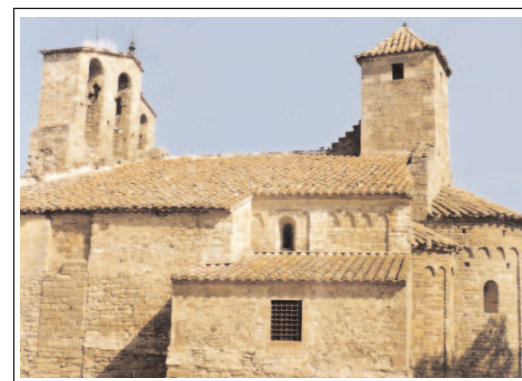
Malgrat les seves reduïdes dimensions, l'església de Sant Julià de Boada és un dels edificis més interessants de l'arquitectura catalana alt medieval anterior a l'any 1000. El principal motiu del seu interès és la presència, en un espai tan reduït, de dos arcs de ferradura, perfectament tallats i de tipologies diferents, que demostren un gran coneixement del procés de talla de la pedra i del traçat dels arcs de ferradura.

SANT PERE D'ULLASTRET

La primera notícia coneguda sobre Sant Pere d'Ullastret es troba en un precepte reial de Carles el Simple, datat l'any 899, on apareix en relació amb un lloc anomenat Velloso que, juntament amb Celsà, són els indrets més antics de la rodalia, documentats ja a la primera meitat del segle IX, força abans que Ullastret. La primera referència parla de la "*villa Uliastreto*". En aquest precepte, l'església està dedicada a Sant Pere i Sant Joan. Posteriorment, l'any 949, s'hi afegeix també la dedicació a Sant Andreu.

L'edifici és una església de planta basilical, de tres naus, capçades a llevant per tres absis semicirculars. L'absis central destaca pel seu volum, voltat de dues absidioles de petites dimensions.

Els murs laterals es van tancant en avançar cap a la capçalera, fet que forma una planta amb forma trapezoïdal. La nau central és gairebé rectangular, mentre que a les laterals, l'amplada es redueix de manera important a mesura que avança cap a la capça

SANT PERE D'ULLASTRET. Foto: Joan Fortuny Almirall, 1974. Arxiu AARS.

trional, té volta de canó a la meitat de ponent i apuntada a la restant. El seu arc triomfal és també apuntat. Les dues naus es comuniquen amb dos arcs formers, de forma rebaixada, que reposen sobre pilars rectangulars.

A l'interior de l'església, a la nau septentrional, es conserva sobre un sòcol una ossera gòtica amb restes de policromia que pertany a Gilibert de Cruïlles, datada el 1348.

SANT MIQUEL DE CRUÏLLES (SANT SADURNÍ DE L'HEURA)

El temple de Sant Miquel de Cruïlles és una antiga església del segle XI, edificada molt possiblement sobre restes d'una estructura anterior. Era l'edifici central del monestir benedictí que va ocupar el cim d'aquest turó durant tota l'edat mitjana i part de l'època moderna, i va estar promogut pels senyors de Cruïlles, una nissaga de gran influència a la comarca.

Del monestir benedictí tan sols en queda l'església i alguns murs que s'han de relacionar amb les dependències que envoltaven el claustre. L'edifici és romànic, de planta basilical, amb 3 naus amb transsepte, 3 absis semicirculars i cúpula sobre el creuer. Es poden veure arcuacions llombardes, entre lesenes, als absis amb sèries de dues, i als murs de la nau formant un fris seguit, però no hi ha decoració a la zona del transsepte.

La part oest de l'edifici s'esfondrà en un moment indeterminat i es va refer al segle XVI. Aleshores es va aixecar una nova façana a nivell del primer arc toral, i els murs nord i sud es varen reforçar amb contraforts: quatre al nord i dos al sud.

També ha patit diferents reformes al llarg del temps: una d'elles és la que

SANT MIQUEL DE CRUÏLLES. Detall de l'absis. Foto: Jordi Merino, 2009.

va cegar els arcs torals de les naus per fer-hi capelles, una altra va tancar el braç sud del transsepte per fer-hi la sagristia, i també es va construir un campanar a l'extrem nord-oriental de l'església (als segles XVI-XVII).

Durant els anys 30, en unes obres que afectaven la zona del presbiteri, es descobriren pintures murals romàniques a la zona

de l'absis central, i als anys 70, quan es va dur a terme una restauració al presbiteri, també es va efectuar una excavació que va incidir al subsòl de la capçalera. En aquesta intervenció sembla que es varen descobrir les grades de l'antic presbiteri i els fonaments d'algunes estructures d'època anterior a la construcció de l'església. Igualment, s'ha d'esmentar la troballa de materials romans en els camps immediats al conjunt monàstic. Actualment, però, l'únic material emmagatzemat a les dependències del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona procedent de Sant Miquel de Cruïlles està conformat per dos petits fragments d'*opus signinum* recollits l'any 1959.

Els resultats aconseguits en aquella investigació també varen servir per veure que la concepció inicial de l'església semblava projectar l'edifici com un temple d'una sola nau amb un gran transsepte, però que abans que s'acabés l'obra es va decidir dur a terme un canvi important i passar a 3 naus. Aquesta seria l'estructura que encara avui podem contemplar.

SANT PAU DE FONTCLARA (PALAU -SATOR)

És l'església del poble de Fontclara, situat al nord-est de Palau-sator, en una petita serra formada per turons poc enlairats sobre la plana al·luvial del Daró. El primer document correspon a l'any 899, quan l'abat del monestir havia aconseguit un precepte d'immunitat i confirmació de béns del rei Odó. Molt aviat, i a causa de la restauració de la dinastia carolíngia, el monestir perd la seva independència i s'extingeix la comunitat.

És un edifici romànic que consta d'una nau, amb un absis semicircular a llevant, que ha estat objecte de reformes posteriors. A la part frontal, actual-

ment hi ha una portada barroca, a la llinda de la qual hi ha incisa la data de 1639. Sobre la llinda, hi ha la imatge de Sant Pau en baix relleu. A la part superior del frontis hi ha un campanar de cadireta de dues arcades de mig punt, també posterior.

A la part sud de l'edifici hi queda encara un tall de l'antic parament d'època romàni-

SANT PAU DE FONTCLARA. Foto: F. Baltà, publicada a *Catalunya Romànica*, vol. VIII, *Empordà I*, pg. 234.

ca, pràcticament l'únic que no ha quedat amagat o destruït en fer-se les capelles laterals als segles XVI i XVII. S'entreveu un arc de mig punt, de l'antiga portalada romànica, actualment tapiada, feta amb dovelles petites ben tallades i poc polides.

L'absis és la part més ben conservada de l'edifici romànic. Està decorat amb faixes llombardes, però sense arcuacions. També hi ha tres finestral i tres arcs de mig punt. Posteriorment, al sud, s'hi afegí la sagristia, fet que ha tapat una part de l'antic conjunt.

A l'interior de l'edifici es conserva un interessant conjunt de pintures romàniques, recentment restaurades, i datades, a grans trets, a l'entorn de l'any 1200, amb una interessant combinació de corrents neobizantins i elements tradicionals arcaïtzants.

SANT JULIÀ DE BOADA (PALAU-SATOR)

És un edifici d'una nau, capçada a llevant per un absis trapezial. La nau està dividida en dos trams per un arc toral, format per dovelles de gres, ben tallades i allisades i te el suport de grosses pilastres rectangulars adossades als murs.

L'arc triomfal també és de ferradura pronunciada, però menys ultrapassada que el toral i té els muntats avançats respecte al punt d'arrencada. Les impostes són monolítiques i rectangulars, i presenten una decoració geomètrica en baix relleu, formada per triangles invertits.

La volta de la nau és una mica passada de radi. En diversos indrets encara conserva les empremtes deixades per l'encanyissat utilitzat en la construcció de la volta. El sòl de la nau, amb un important desnivell, encara conserva l'antic enllosat, format per peces rectangulars de pedra sorrenca. Hi ha un primer graó a l'arc toral i dos graons més per accedir al presbiteri.

L'absis es desplaça cap al migdia en relació

SANT JULIÀ DE BOADA. Foto: F. Baltà, publicada a *Catalunya Romànica*, vol. VIII, *Empordà I*, pg. 241.

El segon recinte subsidiari es troba a l'est del principal, a llevant del carrer Major, i s'estén a llevant fins a les proximitats de la riera i fins al carrer Guillem de Peratallada pel nord.

SANT ESTEVE DE PERATALLADA (VULPELLAC)

Les primeres referències del temple l'esmenten com a "*Sancti Stephani de Petracissa*", als anys 1202 i 1222. Als segles XIII i XIV hi ha certa confusió entre les esglésies de Peratallada i Canapost, situades a poca distància, i totes dues dedicades a Sant Esteve.

És un edifici romànic de dues naus, amb dos absis semicirculars, que es pot datar entre els segles XIII o XIV. A la part frontal de la nau situada al sud, hi ha una portada feta amb arc de mig punt, amb dovelles de grans dimensions, emmarcada per tres arquivoltes motllurades, en gradació. Sobre el portal hi ha tres petites mènsules, damunt de les quals corre una cornisa i, per sobre, un ull de bou circular. A la façana de la nau septentrional, hi ha una finestra de doble biaix i amb arcs de mig punt. A la part superior de la façana, hi ha un campanar de cadireta, amb quatre arcades apuntades que reposen sobre pilastres rectangulars.

Al mur lateral sud de l'església hi ha tres capelles. La més propera a l'absis és d'estil gòtic tardà (segle XVI), mentre que les altres dues són barroques, del segle XVII o XVIII.

Dels dos absis situats a llevant, el sud és una mica més gran, a l'igual que la nau que li correspon. La diferència de mida de les naus fa pensar en una possible planta basilical de tres naus, amb capçalera triabsidal. La nau de migdia està coberta amb volta apuntada, sostinguda per tres arcs torals de la mateixa forma. No s'ha conservat l'arc triomfal, perquè total la part del presbiteri està força modificada per reformes posteriors. Pel que fa a la nau septen-

SANT ESTEVE DE PERATALLADA. Foto: Jordi Merino, 2009.